Philology Matters / ISSN: 1994 – 4233 / E-ISSN: 2181–1237
Uzbekistan State World Languages University
2026 Vol. 1 No. M 3
LINGUISTICS
DOI: 10.36078/987656188

Lobar Shokirova

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Toshkent, O‘zbekiston
E-mail: shakirovalobar4@gmail.com
ORCID: 0009-0001-5872-6547

Ilmiy rahbar: Saida Mamatqulova – PhD

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA “LAUGH/KULGI” FREYMINING YADRO VA PERIFERIK KOMPONENTLARI: LINGVOKOGNITIV TAHLIL

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek tillarida “laugh/kulgi” freymining yadro va periferik komponentlari lingvokognitiv nuqtayi nazardan qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi kognitiv tilshunoslik va lingvomadaniyatshunoslikda konseptual tuzilmalarning qiyosiy o‘rganilishiga bo‘lgan qiziqishning ortib borayotgani hamda emotsional konseptlarning milliy-madaniy xususiyatlarini aniqlash zarurati bilan izohlanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi kulgi konseptining freym tuzilishini aniqlash, uning markaziy va periferik elementlarini tavsiflash hamda ikki tildagi verbal ifodalanish xususiyatlarini ochib berishdan iborat. Mavjud tadqiqotlarda ingliz va o‘zbek tillarida kulgi konseptining freym tarkibi qiyosiy jihatdan yetarli darajada o‘rganilmaganligi tadqiqot muammosini belgilaydi. Tadqiqotda freym tahlili, qiyosiy-tahliliy metod, semantik tahlil va lingvokognitiv yondashuvdan foydalanildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, “laugh/kulgi” freymining yadro qismini kulgi subyekti, emotsional reaksiya, kulgining sababi, kommunikativ vaziyat va baholash komponentlari tashkil etadi. Periferik qatlam esa kulgining intensivligi, uslubiy bo‘yoqdorligi, pragmatik vazifasi hamda lingvomadaniy talqini bilan bog‘liq birliklarni qamrab oladi. Yadro komponentlari ikki tilda universallik kasb etsa, periferik qatlamda milliy-madaniy tafovutlar, obrazli tafakkur va kommunikativ me’yorlardagi farqlar yaqqol namoyon bo‘ladi. Olingan natijalar kulgi konseptining kognitiv modelini chuqurroq tushunishga imkon berib, freym semantikasi, kognitiv va qiyosiy tilshunoslik, lingvomadaniyatshunoslik hamda tarjimashunoslik sohalaridagi ilmiy izlanishlarni rivojlantirish, shuningdek, chet tillarini o‘qitish va madaniyatlararo kommunikatsiya amaliyotida qo‘llash uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: freym, kulgi freymi, laugh frame, lingvokognitiv tahlil, yadro komponent, periferik komponent, freym semantikasi, konsept.

Лобар Шокирова

Узбекский государственный университет мировых языков
Ташкент, Узбекистан

Научный руководитель: Саида Маматкулова - PhD

ЯДЕРНЫЕ И ПЕРИФЕРИЙНЫЕ КОМПОНЕНТЫ ФРЕЙМА «LAUGH/KULGI» В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ: ЛИНГВОКОГНИТИВНЫЙ АНАЛИЗ

Аннотация. В данной статье проводится сравнительный лингвокогнитивный анализ ядерных и периферийных компонентов фрейма «laugh/kulgi» в английском и узбекском

языках. Основная цель исследования заключается в выявлении фреймовой структуры концепта смеха, описании его центральных и периферийных элементов, а также раскрытии особенностей их вербализации в двух языках. Недостаточная изученность фреймовой структуры концепта смеха в сопоставительном аспекте на материале английского и узбекского языков определяет актуальность и проблематику исследования. В ходе исследования были использованы методы фреймового анализа, сравнительно-сопоставительного анализа, семантического анализа и лингвокогнитивного подхода. Результаты показали, что ядро фрейма «laugh/kulgi» образуют субъект смеха, эмоциональная реакция, причина смеха, коммуникативная ситуация и оценочные компоненты. Периферийный слой включает единицы, связанные с интенсивностью смеха, стилистической окраской, прагматическими функциями и лингвокультурной интерпретацией. Ядерные компоненты носят универсальный характер в обоих языках, тогда как в периферийном слое проявляются национально-культурные различия. Полученные результаты вносят вклад в развитие фреймовой семантики, когнитивной лингвистики, сравнительного языкознания и переводоведения.

Ключевые слова: фрейм, фрейм смеха, laugh frame, лингвокогнитивный анализ, ядерный компонент, периферийный компонент, фреймовая семантика, концепт.

Lobar Shokirova

Uzbekistan State World Languages University
Tashkent, Uzbekistan

Scientific Supervisor: Saida Mamatqulova – PhD

CORE AND PERIPHERAL COMPONENTS OF THE “LAUGH/KULGI” FRAME IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES: A LINGUOCOGNITIVE ANALYSIS

Abstract. This article provides a comparative linguocognitive analysis of the core and peripheral components of the “laugh/kulgi” frame in English and Uzbek. The main purpose of the study is to identify the frame structure of the laughter concept, describe its central and peripheral elements, and reveal the peculiarities of their verbal representation in both languages. The insufficient comparative study of the frame structure of the laughter concept in English and Uzbek determines the research problem and its relevance. The research employs frame analysis, comparative analysis, semantic analysis, and linguocognitive approaches. The findings demonstrate that the core of the “laugh/kulgi” frame consists of the subject of laughter, emotional reaction, cause of laughter, communicative situation, and evaluative components. The peripheral layer includes units associated with the intensity of laughter, stylistic coloring, pragmatic functions, and linguocultural interpretation. The core components prove to be universal in both languages, while national and cultural differences are clearly manifested in the peripheral layer. The results contribute to the further development of frame semantics, cognitive linguistics, comparative linguistics, and translation studies.

Keywords: frame, laughter frame, laugh frame, linguocognitive analysis, core component, peripheral component, frame semantics, concept.

KIRISH

Zamonaviy tilshunoslikda antropotsentrik paradigma tilni inson tafakkuri, idroki va madaniy tajribasi bilan bog‘liq holda o‘rganishga alohida e’tibor qaratmoqda. Ushbu paradigma asosida shakllangan kognitiv tilshunoslik til birliklarini inson ongida mavjud bo‘lgan bilimlar tizimi bilan uzviy bog‘liq holda tahlil qiladi. D. Ashurova va M. Galiyevaning ta’kidlashicha, kognitiv tilshunoslik insonning bilimlarni qabul qilishi, saqlashi va qayta ishlash jarayonlarini til bilan

bog‘liq holda o‘rganuvchi fanlararo yo‘nalish hisoblanadi [Ashurova & Galiyeva, 2018].

Kognitiv tilshunoslikning muhim tushunchalaridan biri freym hisoblanadi.

O‘. Yusupov konseptni inson ongida shakllangan bilimlar, tasavvurlar va ularga bo‘lgan munosabatlarning yaxlit tizimi sifatida talqin qiladi [Yusupov, 2007]. Ushbu yondashuv “laugh/kulgi” freymini faqat lingvistik birlik sifatida emas, balki insonning kognitiv tajribasi bilan bog‘liq konseptual tuzilma sifatida o‘rganish imkonini beradi.

M. Minsky freymni inson tajribasini andozalashtiruvchi va bilimlarni tartibli shaklda saqlovchi kognitiv tuzilma sifatida izohlaydi [Minsky, 1975]. Keyinchalik Ch. Fillmore freym semantikasi nazariyasini ishlab chiqib, har qanday til birligi ma’lum bilimlar tizimi doirasida anglashilishini asoslab berdi [Fillmore, 1982]. Olimning fikricha, so‘z ma’nosi alohida holda emas, balki uni o‘rab turgan konseptual bilimlar majmuasi bilan birgalikda tushuniladi.

Sh. Safarov freymni inson xotirasida saqlanadigan va voqelik haqidagi bilimlarni tizimlashtiruvchi kognitiv model sifatida baholaydi [Safarov, 2006]. N. N. Boldirev kognitiv semantikaning asosiy vazifasi til birliklarida aks etgan konseptual bilimlarni aniqlashdan iborat ekanligini ta’kidlaydi [Boldyrev, 2014]. Ushbu qarash “laugh/kulgi” freymining semantik tuzilishini tahlil qilishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Tadqiqotchining fikriga ko‘ra, inson har qanday yangi axborotni mavjud freymlar orqali qabul qiladi va talqin etadi. Shu sababli freym til va tafakkur o‘rtasidagi munosabatni ochib beruvchi muhim nazariy vosita hisoblanadi.

“Laugh/kulgi” freymi insonning emotsional, psixologik va ijtimoiy tajribasi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan murakkab kognitiv tuzilma sifatida namoyon bo‘ladi. Kulgi faqat fiziologik reaksiya emas, balki insonning baholash munosabati, kommunikativ maqsadi va madaniy qarashlarini ham ifodalaydi. V. Evans va M. Green freymlarning mazmuni kontekst va tajriba asosida shakllanishini ta’kidlab, ularning dinamik xususiyatga ega ekanligini qayd etadilar [Evans & Green, 2006].

N. Djusupov freymlarning lingvokulturologik jihatlarini o‘rganar ekan, har bir xalqning milliy dunyoqarashi va madaniy qadriyatlari freymlarning shakllanishiga ta’sir ko‘rsatishini ta’kidlaydi [Djusupov, 2011]. A. Mamatovning ta’kidlashicha, zamonaviy lingvistikaning antropotsentrik yo‘nalishi til birliklarini inson tafakkuri va madaniyati bilan uzviy bog‘liq holda tadqiq etishni talab qiladi [Mamatov, 2020]. Shu nuqtayi nazardan kulgi konsepti ham til, tafakkur va madaniyat kesishgan nuqtada shakllanuvchi murakkab hodisa sifatida namoyon bo‘ladi.Shu nuqtayi nazardan qaraganda, ingliz va o‘zbek tillarida kulgi bilan bog‘liq birliklar umumiy semantik asosga ega bo‘lsa-da, ularning lingvomadaniy talqini va pragmatik funksiyalarida muayyan farqlar mavjud.

Bugungi kunda kulgi konseptini lingvokognitiv jihatdan o‘rganish nafaqat nazariy tilshunoslik, balki qiyosiy tilshunoslik, tarjimashunoslik va madaniyatlararo kommunikatsiya uchun ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, “laugh/kulgi” freymining yadro va periferik komponentlarini aniqlash inson ongida kulgi haqidagi bilimlarning qanday tuzilishini hamda bu bilimlarning til orqali qanday verballashishini ochib berishga xizmat qiladi.

Shunday bo‘lsa-da, hozirga qadar ingliz va o‘zbek tillarida “laugh/kulgi” freymining yadro va periferik komponentlarini qiyosiy lingvokognitiv jihatdan maxsus o‘rganishga bag‘ishlangan tadqiqotlar yetarli darajada amalga oshirilmagan. Mavjud ishlar asosan alohida til materialida yoki umumiy kognitiv tahlil doirasida olib borilgan bo‘lib, ikki tilni solishtirma tarzda freym tuzilishi nuqtayi nazaridan o‘rganish masalasi ochiq qolmoqda. Ushbu bo‘shliq mazkur tadqiqotning asosiy muammosini belgilaydi. Mazkur tadqiqotning maqsadi Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, ingliz va o‘zbek tillarida “laugh/kulgi” freymining yadro va periferik komponentlari birinchi marta tizimli qiyosiy lingvokognitiv tahlil asosida o‘rganilmoqda. Tadqiqot natijalari ushbu freymning universal va milliy-madaniy xususiyatlarini farqlash imkonini beruvchi yangi lingvokognitiv model taklif etadi.

TADQIQOT METODLARI

Mazkur tadqiqot ingliz va o‘zbek tillarida “laugh/kulgi” freymining yadro va periferik komponentlarini aniqlash hamda ularning lingvokognitiv xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqotning metodologik asosini kognitiv tilshunoslik, freym semantikasi va qiyosiy tilshunoslik nazariyalari tashkil etadi.

Tadqiqot jarayonida, avvalo, freym tushunchasining nazariy asoslarini aniqlash maqsadida tavsifiy va analitik metodlardan foydalanildi. Freym nazariyasining asosiy tamoyillari M. Minsky (1975), Ch. Fillmore (1982), E. Kubryakova (1996), Sh. Safarov (2006), D. Ashurova va M. Galiyeva (2018), V. Evans va M. Green (2006), W. Croft va D. Cruse (2004), N. N. Boldyrev (2014) hamda O‘. Yusupov (2007) tadqiqotlari asosida o‘rganildi. Freym inson ongida bilimlarni tizimlashtiruvchi kognitiv model sifatida talqin qilinadi [Minsky, 1975]. Fillmore esa freymni til birliklarining ma'nosini tushuntiruvchi konseptual struktura sifatida izohlaydi [Fillmore, 1982]. Kognitiv semantika nuqtayi nazaridan freymlar konseptual bilimlarning tarkibiy tuzilishini aks ettiradi va til birliklarining ma’nosini izohlashda muhim vosita hisoblanadi [Croft & Cruse, 2004]. N. N. Boldyrev ham kognitiv semantikaning asosiy vazifasi konseptual bilimlarning til orqali ifodalanishini o‘rganish ekanligini ta’kidlaydi [Boldyrev, 2014].

Tadqiqotning asosiy usullaridan biri sifatida freym tahlili metodidan foydalanildi. Ushbu metod orqali “laugh/kulgi” konseptini tashkil etuvchi semantik komponentlar aniqlanib, ularning yadro va periferik qatlamlari tasniflandi. Ch. Fillmorning freym semantikasi nazariyasiga ko‘ra, har bir leksik birlik ma’lum konseptual tuzilma bilan bog‘liq bo‘lib, uning ma’nosi shu tuzilma doirasida anglashiladi [Fillmore, 1982]. Shu sababli tadqiqotda kulgi bilan bog‘liq leksemalar freym komponentlari nuqtayi nazaridan tahlil qilindi.

Qiyosiy-tahliliy metod ingliz va o‘zbek tillarida kulgini ifodalovchi birliklarning o‘xshash va farqli jihatlarini aniqlash uchun qo‘llanildi. Tadqiqot materiali sifatida ingliz tilidagi laugh, smile, grin, chuckle, giggle, sneer hamda o‘zbek tilidagi kulmoq, jilmaymoq, tabassum qilmoq, qahqaha otmoq, hiringlamoq, tirjaymoq kabi birliklar tanlandi. Shuningdek, semantik tahlil metodidan foydalanilib, kulgi freymiga kiruvchi birliklarning ma’no komponentlari o‘rganildi. J. Lakoff tomonidan ishlab chiqilgan kognitiv semantika tamoyillariga ko‘ra, ma’no insonning konseptual tizimi bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, til birliklari dunyo haqidagi bilimlarni aks ettiradi [Lakoff, 1987]. R. Langacker ham til birliklarining ma’nosi insonning konseptual tajribasi asosida shakllanishini ta’kidlaydi [Langacker, 1987]. Shu asosda kulgini ifodalovchi leksemalarning semantik gradatsiyasi va baholovchi xususiyatlari tahlil qilindi.

Lingvokognitiv tahlil metodi yordamida kulgi freymining inson tafakkuridagi konseptual modeli tiklandi. Bu borada D. Ashurova va M. Galiyevaning til va tafakkur o‘rtasidagi munosabatga oid qarashlari metodologik asos sifatida xizmat qildi [Ashurova & Galiyeva, 2018]. Shuningdek, N. Djusupovning lingvokognitiv va lingvokulturologik tadqiqotlariga tayanilib, kulgi freymining milliy-madaniy xususiyatlari ham o‘rganildi [Djusupov, 2011].

Tadqiqot materiallari sifatida ingliz va o‘zbek tillarining izohli lug‘atlari, sinonimlar lug‘atlari, badiiy asarlar, ilmiy adabiyotlar hamda freym semantikasi bo‘yicha nazariy manbalardan foydalanildi. Olingan natijalar tavsiflash, umumlashtirish va qiyoslash usullari orqali tizimlashtirildi hamda “laugh/kulgi” freymining yadro va periferik tuzilishi ishlab chiqildi.

NATIJALAR

Tadqiqot davomida ingliz va o‘zbek tillarida “laugh/kulgi” freymining tarkibiy tuzilishi tahlil qilinib, uning yadro va periferik komponentlari aniqlandi. Freym semantikasi nazariyasiga ko‘ra, har qanday freym markaziy (yadro) va ikkilamchi (periferik) qatlamlardan tashkil topadi. Ch. Fillmorning fikricha, yadro komponentlari freymning asosiy mazmunini shakllantiradi [Fillmore, 1982]. Periferik komponentlar esa freymning kontekstual, pragmatik va madaniy jihatlarini to‘ldiradi hamda kommunikativ vaziyat ta’sirida o‘zgaruvchan xususiyat kasb etadi [Evans & Green, 2006].

Tahlillar natijasida “laugh/kulgi” freymining yadro qismini quyidagi elementlar tashkil etishi aniqlandi:

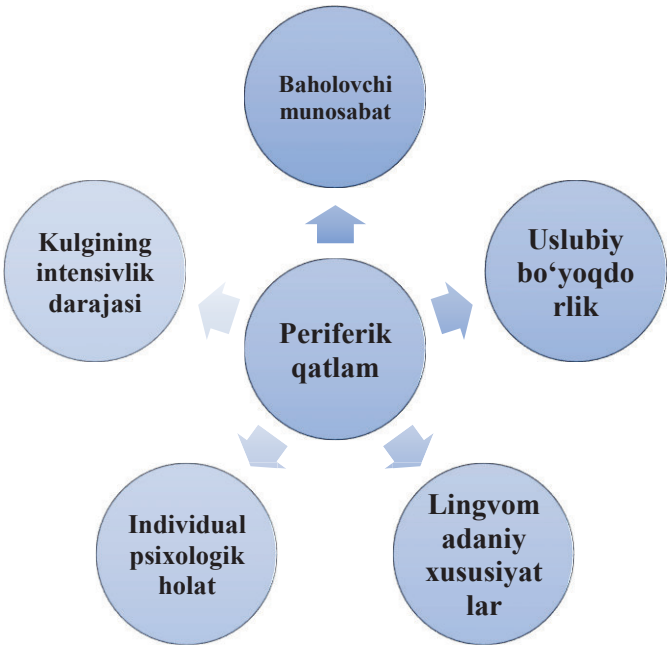
1. Subyekt – kulgini amalga oshiruvchi shaxs;
2. Emotsional holat – quvonch, mamnunlik, hayrat yoki zavq;
3. Sabab – kulgini yuzaga keltiruvchi omil;
4. Kommunikativ vaziyat – kulgi namoyon bo‘ladigan ijtimoiy muhit;
5. Natija – kommunikativ ta’sir yoki munosabatning yuzaga kelishi.

Komponent	Ingliz tili	O‘zbek tili
• Subyekt	• person, speaker	• inson, suhbatdosh
• Emotsional holat	• joy, amusement	• quvonch, xursandchilik
• sabab	• joke, funny situation	• hazil, kulgili holat
• Kommunikativ vaziyat	• conversation, social interaction	• suhbat, muloqot
• Natija	• solidarity, friendliness	• yaqinlik, samimiylik

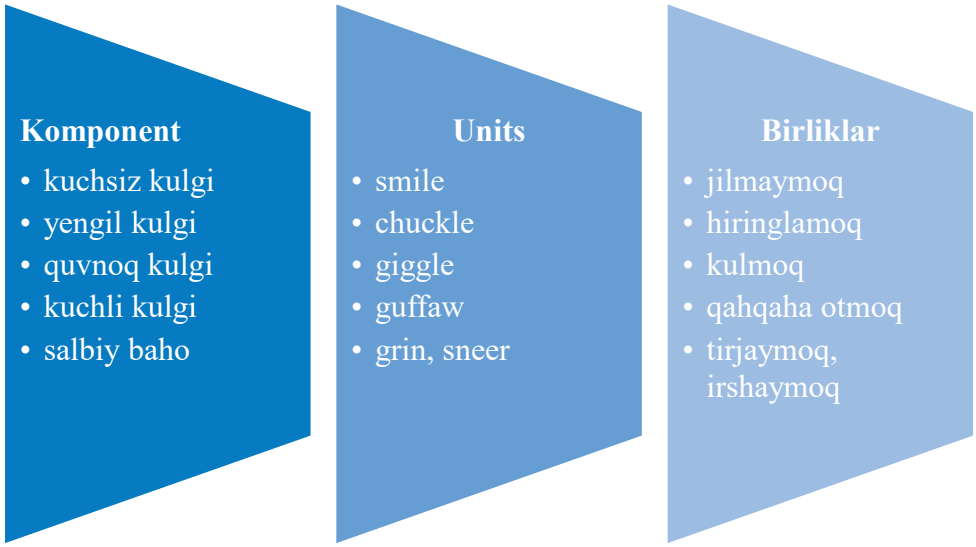
1-rasm. “Laugh/Kulgi” freymining yadro komponentlari

1-rasmda keltirilgan ma'lumotlardan ko‘rinadiki, subyekt va emotsional holat komponentlari ikki tilda ham bir xil tarzda ifodalanadi. Biroq "natija" komponenti o‘zbek tilida ko‘proq ijtimoiy yaqinlik va samimiylik orqali, ingliz tilida esa do‘stlik va hamjihatlik (solidarity, friendliness) orqali namoyon bo‘ladi. Bu esa yadro komponentlarining universal asosga ega ekanligini, lekin ularning verbal ifodasida milliy xususiyatlar mavjudligini ko‘rsatadi. Bu komponentlar freymning markaziy qismini tashkil etadi. M. Minsky ta’kidlaganidek, freymning asosiy slotlari voqelik haqidagi bilimlarning eng muhim qismlarini saqlaydi [Minsky, 1975]. Shu sababli subyekt, sabab va emotsional reaksiya kulgi freymining barcha holatlarida uchraydigan universal komponentlar hisoblanadi.

Periferik qatlam freymning qo‘shimcha semantik va pragmatik xususiyatlarini ifodalaydi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, quyidagi birliklar periferik komponentlarni tashkil etadi:

2-rasm. Ingliz va o‘zbek tillarida “laugh/kulgi” freymining periferik qatlami.

3-rasm. “Laugh/Kulgi” freymining periferik komponentlari

3-rasmdan ko‘rinadiki, ingliz tilida giggle leksemasiga to‘liq ekvivalent o‘zbek birligi mavjud emas. O‘zbek tilida esa tabassum qilmoq birligi ingliz tilidagi smile'dan farqli ravishda rasmiy va hurmatli muloqot kontekstida qo‘llaniladi. Ingliz tilida kulgi freymini ifodalovchi 6 ta asosiy leksema aniqlangan bo‘lsa, o‘zbek tilida bu ko‘rsatkich 7 tani tashkil etadi. Bu esa ikki tildagi kulgi freymining madaniy asosda farqlanishini yaqqol ko‘rsatadi.

Freym semantikasi nuqtayi nazaridan yadro va periferiya o‘zaro uzviy bog‘langan. Ch. Fillmorning fikricha, konseptual strukturalarning markaziy qismi umumiy va barqaror bilimlarni ifodalaydi [Fillmore, 1982]. E. Kubryakovaning ta’kidlashicha, periferik qatlam esa kontekst va kommunikativ vaziyat ta’sirida o‘zgaruvchan xususiyat kasb etadi [Kubryakova, 1996]. Masalan, ingliz tilidagi grin leksemasi oddiy kulgini emas, balki kinoyaviy yoki noxolis munosabatni ifodalashi mumkin. Xuddi shuningdek, o‘zbek tilidagi tirjaymoq fe’li ham salbiy baholovchi ma’noga ega. Bunday birliklar freymning periferik qatlamiga mansub bo‘lib, ularning ma’nosi kommunikativ vaziyatga bog‘liq ravishda shakllanadi.

1-jadval.

Ingliz va o‘zbek tillarida kulgi leksemalarining qiyosiy tahlili

Ingliz	O‘zbek	Intensivlik	Baholash	Xususiyat
smile	jilmaymoq	past	ijobiy	umumiy
chuckle	hiringlamoq	o‘rta	ijobiy	umumiy
giggle	—	past-o‘rta	beg‘ubor	inglizlarga xos
guffaw	qahqaha otmoq	yuqori	neytral	umumiy
sneer	tirjaymoq	—	salbiy	umumiy
grin	irshaymoq	o‘rta	salbiy	umumiy
—	tabassum qilmoq	past	ijobiy	o‘zbeklarga xos

1-jadval ikki tildagi kulgi leksemalarining semantik va pragmatik xususiyatlarini qiyosiy tarzda ko‘rsatadi. Jadvaldan ma'lum bo‘ladiki, leksemalarning ko‘pchiligi ikki tilda ham umumiy xususiyatlarga ega bo‘lsa-da, ayrim birliklar faqat bitta tilga xos ekanligini tasdiqlaydi.

Olingan natijalar asosida “laugh/kulgi” freymining lingvokognitiv modeli quyidagicha tasvirlandi:

4-rasm. Ingliz va o‘zbek tillarida “laugh/kulgi” freymining lingvokognitiv modeli

4-rasmda tasvirlangan model kulgi freymining bosqichma-bosqich konseptuallashuvini ko‘rsatadi. Modeldan ko‘rinadiki, kulgi jarayoni har doim muayyan sababdan boshlanib, emotsional holatni yuzaga keltiradi va kommunikativ ta'sir orqali baholash bosqichi bilan yakunlanadi. Ushbu model ingliz va o‘zbek tillarida bir xil tarzda ishlaydi, biroq har bir bosqichning leksik ifodalanishida milliy-madaniy farqlar namoyon bo‘ladi.

Mazkur model kulgining inson ongida qanday konseptuallashishini ko‘rsatadi. D. Ashurova va M. Galiyevaning fikricha, til birliklari insonning konseptual tizimini aks ettiradi va aynan shu tizim orqali voqelik idrok qilinadi [Ashurova & Galiyeva, 2018]. Shu nuqtayi nazardan “laugh/kulgi” freymi nafaqat emotsional holatni, balki insonning ijtimoiy tajribasi, madaniy qadriyatlari va kommunikativ maqsadlarini ham o‘zida mujassamlashtiradi.

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, ingliz va o‘zbek tillarida kulgi freymining yadro komponentlari deyarli o‘xshash bo‘lsa-da, periferik qatlamda milliy-madaniy va pragmatik tafovutlar aniq namoyon bo‘ladi. Bu esa kulgi konseptining universal va milliy xususiyatlari birgalikda mavjudligini tasdiqlaydi.

MUNOZARA

Tadqiqot natijalari ingliz va o‘zbek tillarida “laugh/kulgi” freymining murakkab lingvokognitiv tuzilishga ega ekanligini ko‘rsatdi. Freymning markaziy qismida kulgining emotsional va kommunikativ mohiyatini ifodalovchi komponentlar joylashgan bo‘lsa, periferik qatlamda uning pragmatik, uslubiy va lingvomadaniy xususiyatlari mujassamlashgan.

M. Minsky freymni inson xotirasida saqlanadigan bilimlarning stereotip modeli sifatida tavsiflaydi [Minsky, 1975]. Tadqiqot davomida aniqlangan yadro komponentlari: subyekt, sabab, emotsional holat va kommunikativ natija bo‘lgan kulgi bilan bog‘liq har qanday vaziyatda doimiy ravishda namoyon bo‘lishi bu qarashni tasdiqlaydi.

Ch. Fillmor freym semantikasi nazariyasiga ko‘ra, so‘z ma'nosini tushunish uchun unga bog‘liq konseptual bilimlar tizimini hisobga olish zarur [Fillmore, 1982]. Shu asosda laugh, smile, grin, chuckle, giggle hamda kulmoq, jilmaymoq, qahqaha otmoq, tirjaymoq kabi birliklar “kulgi” freymi tarkibida tahlil qilinib, ularning turli freym slotlarini faollashtirishligi aniqlandi.

Sh. Safarov freymlarning milliy-madaniy xususiyatlarga ega ekanligini ta'kidlaydi [Safarov, 2006]. Tadqiqot natijalari ham buni tasdiqlaydi: o‘zbek tilida kulgi ko‘proq axloqiy me'yorlar va hurmat tamoyillari bilan bog‘liq talqin qilinsa, ingliz tilida uning individual va erkin ifodalanish jihatlari faolroq namoyon bo‘ladi.

J. Lakoff konseptual tizim inson tajribasi asosida shakllanishini ta'kidlaydi [Lakoff, 1987]. Kulgining quvonch, istehzo, kinoya, mamnunlik va ijtimoiy yaqinlik kabi turli konseptual ma’nolarni ifodalashi, ayniqsa periferik qatlamdagi birliklarning kontekstga kuchli bog‘liqligi bu qarashni tasdiqladi.

E. Zerubavel freymlarni inson tajribasini tashkil etuvchi sotsiokognitiv mexanizm sifatida tavsiflaydi [Zerubavel, 2024]. Shu nuqtayi nazardan kulgi freymi individual emotsiya bilan bir qatorda ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi vosita sifatida ham namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ingliz tilidagi giggle leksemasiga o‘zbek tilida to‘liq ekvivalent mavjud emasligi va o‘zbek tilidagi tabassum qilmoq birligining rasmiy kontekstdagi qo‘llanilishi ikki xalqning kulgi haqidagi konseptual tasavvurlari orasidagi madaniy tafovutni yaqqol ifodalaydi. Bu holat tarjimashunoslik amaliyotida ayniqsa muhim bo‘lib, mazkur leksemalarni tarjima qilishda ekvivalentlik muammosi yuzaga kelishi mumkin. Tadqiqotning ayrim cheklovlari ham mavjud. Tahlil asosan ikki tildagi eng faol qo‘llanadigan kulgi birliklari bilan chegaralandi; dialektal va shevaga xos birliklar hamda kulgining psixolingvistik jihatlari qamrab olinmadi. Kelgusida korpus lingvistikasi

va diskurs tahlili asosida yanada kengroq izlanishlar olib borish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqotda ingliz va o‘zbek tillarida “laugh/kulgi” freymining yadro va periferik komponentlari lingvokognitiv nuqtayi nazardan qiyosiy tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari “laugh/kulgi” freymining insonning emotsional, kommunikativ va ijtimoiy tajribasi bilan bog‘liq murakkab konseptual tuzilma ekanligini ko‘rsatdi. Ushbu freym nafaqat fiziologik reaksiya, balki insonning voqelikni idrok etishi, baholashi va unga munosabat bildirish jarayonlarini ham o‘zida aks ettiradi.

Tahlillar natijasida “laugh/kulgi” freymining yadro qismini subyekt, emotsional holat, kulgining sababi, kommunikativ vaziyat va natija kabi komponentlar tashkil etishi aniqlandi. Mazkur komponentlar freymning eng barqaror va universal qatlamini hosil qilib, har ikki tilda kulgi konseptining asosiy mazmunini belgilaydi.

Freymning periferik qatlami kulgining intensivligi, uslubiy bo‘yoqdorligi, baholovchi xususiyatlari, pragmatik vazifalari hamda lingvomadaniy talqinlari bilan bog‘liq birliklardan iborat ekanligi aniqlandi. Ushbu qatlam kommunikativ vaziyat va kontekst ta’sirida o‘zgaruvchan xarakter kasb etib, freymning dinamik tabiatini namoyon qiladi.

Ingliz tilidagi laugh, smile, grin, chuckle, giggle, sneer leksemalari hamda o‘zbek tilidagi kulmoq, jilmaymoq, tabassum qilmoq, qahqaha otmoq, hiringlamoq, tirjaymoq kabi birliklar kulgi freymining turli semantik va pragmatik komponentlarini ifodalashi kuzatildi. Ularning ma’no hajmi va qo‘llanish xususiyatlari freym tarkibidagi o‘rniga qarab farqlanadi.

Tadqiqot natijalari ingliz va o‘zbek tillarida kulgi freymining yadro komponentlari asosan o‘xshash ekanligini ko‘rsatdi. Bu holat kulgining umuminsoniy konsept sifatidagi maqomini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, periferik qatlamda milliy-madaniy va lingvokulturologik tafovutlarning mavjudligi aniqlandi.

O‘zbek tilida kulgi ko‘proq axloqiy me’yorlar, hurmat va odob tamoyillari bilan bog‘liq holda talqin qilinsa, ingliz tilida uning individual va erkin ifodalanish jihatlari nisbatan faolroq namoyon bo‘ladi. Bu esa freymning lingvomadaniy xususiyatlarini shakllantiruvchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan *“sabab → emotsional holat → kulgi harakati → kommunikativ ta’sir → baholash”* modeli “laugh/kulgi” freymining konseptual tuzilishini aks ettiruvchi lingvokognitiv model sifatida tavsiya etildi. Mazkur model kulgi konseptining inson ongida shakllanishi va til orqali voqelanish jarayonini izohlash imkonini beradi.

Umuman olganda, “laugh/kulgi” freymining yadro va periferik komponentlarini aniqlash ingliz va o‘zbek tillarida emotsional holatlarning verballashuv mexanizmlarini chuqurroq anglashga xizmat qildi. Tadqiqot natijalari freym semantikasi, kognitiv tilshunoslik, qiyosiy tilshunoslik va tarjimashunoslik sohalaridagi ilmiy izlanishlarni boyitadi hamda kulgi konseptining lingvomadaniy, pragmatik va diskursiv jihatlarini kelgusida yanada kengroq tadqiq etish uchun nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.Tadqiqot natijalari amaliy jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, ingliz-o‘zbek tarjimashunosligida kulgi bilan bog‘liq leksemalarni to‘g‘ri ekvivalentlash, madaniyatlararo kommunikatsiyada noto‘g‘ri tushunishlarning oldini olish hamda chet tili o‘qitishida emotsional leksikani o‘rgatishda ushbu tadqiqot natijalari bevosita qo‘llanilishi mumkin.

ADABIYOTLAR / REFERENCES

1. Ashurova, D. U. (2016). Razvitiye kognitivnoy lingvistiki v Uzbekistane [Development of Cognitive Linguistics in Uzbekistan]. Xorijiy Filologiya, 3, 54–56.
2. Ashurova, D. U., & Galiyeva, M. R. (2018). Cognitive Linguistics. Tashkent: VneshInvestProm.
3. Croft, W., & Cruse, D. A. (2004). Cognitive Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.

4. Djusupov, N. M. (2011). Kognitivnaya stilistika: sovremennoye sostoyaniye i aktualnyye voprosy issledovaniya [Cognitive Stylistics: Current State and Topical Issues of Research]. Voprosy Kognitivnoy Lingvistiki, 3, 65–76.
5. Evans, V., & Green, M. (2006). Cognitive Linguistics: An Introduction. Edinburgh: Edinburgh University Press.
6. Fillmore, C. J. (1982). Frame Semantics. In Linguistics in the Morning Calm (pp. 111–137). Seoul: Hanshin Publishing Company.
7. Ho‘jayev, A. (1974). O‘zbek tili sinonimlarining izohli lug‘ati [Explanatory Dictionary of Uzbek Synonyms]. Tashkent: O‘qituvchi.
8. Kubryakova, E. S. (Ed.). (1996). Kratkiy slovar kognitivnykh terminov [Concise Dictionary of Cognitive Terms]. Moscow: Faculty of Philology, Lomonosov Moscow State University.
9. Lakoff, G. (1987). Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind. Chicago: University of Chicago Press.
10. Langacker, R. W. (1987). Foundations of Cognitive Grammar: Volume I. Theoretical Prerequisites. Stanford: Stanford University Press.
11. Mamatov, A. E. (2020). Zamonaviy lingvistika [Modern Linguistics]. Tashkent: Go To Print.
12. Minsky, M. (1975). A Framework for Representing Knowledge. In P. H. Winston (Ed.), The Psychology of Computer Vision (pp. 211–277). New York: McGraw-Hill.
13. Safarov, Sh. S. (2006). Kognitiv tilshunoslik [Cognitive Linguistics]. Jizzakh: Sangzor.
14. Sullivan, K. (2023). Three Levels of Framing. WIREs Cognitive Science, 14(4), 1–12.
15. Yusupov, O‘. Q. (2007). Kognitiv tilshunoslik asoslari [Foundations of Cognitive Linguistics]. Tashkent: Fan.
16. Zerubavel, E. (2024). Frame Analysis: Erving Goffman and the Sociocognitive Organization of Experience. Symbolic Interaction, 47(4), 525–537.
17. Huang, Y. (Ed.). (2016). The Oxford Handbook of Pragmatics. Oxford: Oxford University Press.
18. Robinson, P., & Ellis, N. C. (2008). Handbook of Cognitive Linguistics and Second Language Acquisition. New York: Routledge.
19. Stepanov, Y. S. (2004). Konstanty: Slovar russkoy kultury [Constants: Dictionary of Russian Culture]. Moscow: Akademicheskiy Proyekt.
20. Boldyrev, N. N. (2014). Kognitivnaya semantika [Cognitive Semantics]. Tambov: Publishing House of Derzhavin Tambov State University.